

Володимир КОВАЛЬЧУК (Київ)

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ МЕРЕЖІ ОУН(б) І ЗАПІЛЛЯ УПА НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відправним пунктом джерелознавчих студій руху опору на українських землях, зокрема діяльності ОУН(б) у роки Другої світової війни, є детальне вивчення структури джерельної бази¹. Письмові джерела з історії ОУН(б) (автентичні повстанські, німецькі, радянські, польські документи) є носіями досить специфічної інформації і тому почали широко вводитися до наукового обігу лише у 90-х роках ХХ ст., причому часто-густо лише як аргумент в ідеологічній полеміці². Дослідження таких документів як історичного джерела, зокрема тих, що склали систему документообігу ОУН(б), як це часто буває у схожих випадках, здійснюється після того, як з багатьма з них історики вже мали нагоду ознайомитися. Ані всебічної систематизації та класифікації документів, ані встановлення ступеня інформативності та об'єктивності кожного їх виду ще не проведено. Тому спроба вирішення цих проблем сприятиме розширенню дослідницьких горизонтів, стане черговим кроком до впорядкування комплексу джерел, а це сприятиме формулюванню істориками об'єктивніших висновків про роль і значення діяльності ОУН(б) для української історії.

Шляхом вивчення неавторських маргіналій на “трофейних” документах, здобутих на Волині та Поліссі, вдалося встановити, які радянські військово-політичні формування і коли саме вилучали документи ОУН(б). Для радянського партизанського з'єднання Наумова піковим стали січень–лютий 1944 р., Шкрябача – січень 1944 р., Федорова – січень–березень 1944 р., Бегми – 1944 р., загону ім. Хрущова Рівненського партизанського з'єднання № 2 “За Родину” і Київського

¹ У загальних рисах актуальність цієї проблематики окреслив Я. Калакура. Див.: *Калакура Я.* Джерела вивчення історії українського руху опору // Українознавство у технічному вузі: методологія методика перспективи. Тези доп. Всеукр наук-метод конфер – К., 1994. – С. 43–44.

² Дослідники з різних мотивів, але найчастіше будучи заручниками тієї чи іншої кон'юнктурної ситуації, часто публікують неповні тексти документів навмисне позбавлені “незручних” місць. На дану проблему справедливо вказав Я. Грицак. Див.: *Грицак Ярослав.* Stosunki ukraińsko-żydowskie w postradzieckiej historiografii ukraińskiej. – Kraków, 2000. – S. 109 (цит. за: *А. Портнов.* Інтелектуальні пастки добрих намірів // Критика. – 2004. – № 6. – С. 15–16). І справді, це є притаманним, наприклад, для праць В. Косика “Україна та Німеччина у другій світовій війні” (Львів, 1993) та В. Масловського “Обвиняет земля. – Организация украинских националистов документы и материалы” (М., 1991).

партизанського загону – лютий 1944 р., вояків Першої української партизанської дивізії ім. С. Ковпака – січень та жовтень 1944 р.³ Щодо відділів контррозвідки СМЕРШ корпусів та дивізій Першого Українського фронту і розвідки навчальних рот дивізій та полків, внутрішніх військ НКВС і НКДБ, то для встановлення пікових етапів у виявленні ними “трофейних” документів бракує інформації. У цілому, як показали архівні студії, особливо значний відсоток збережених документів датований другою половиною 1943 – першою половиною 1944 рр.

Аналіз радянських документів переконує в тому, що найбільше уваги власне документальним “трофеям”, з огляду на специфіку своєї роботи, приділяли працівники НКДБ. Так, В. Кочетков і Новиков, працівники НКДБ при Ковельській залізниці у лютому 1945 р. повідомляли для М. Хрущова, що внаслідок проведених у грудні-січні минулого року оперативно-чекістських операцій захоплено “різні оперативні документи УПА”, зокрема плани і звітність господарчого відділу про заготовлі одягу та продуктів на 20 аркушах, присуди трибуналу за справами на учасників “банд”, декілька примірників постанов Третього Надзвичайного з’їзду ОУН(б), велику кількість націоналістичної літератури, листівок та антирадянських лозунгів та іншу “ділову переписку організаторів УПА”, а також підроблені радянські документи паспорти, військові, комсомольські партійні та профспілкові квитки, трудові, розрахункові “червоні” і речові книжки, водійські посвідчення, свідоцтва про звільнення від служби в армії, картки кандидата, гербові та військові печатки, різні особисті документи та довідки (всього – 608 документів і печаток)⁴. Згадуючи про ОУН(б) на Волині, на накази, інструкції та листи цієї організації посилався начальник оперативно-чекістської групи партизанського з’єднання С. Ковпака І. Юркін⁵.

Учасники радянського партизанського руху у своїх спогадах тяжіли до спрощень, а також часто наводили недостовірні назви деяких різновидів документів ОУН(б)⁶. Наприклад, партизани з’єднання М. Наумова у 1944 р. поблизу річки Случ на Волині знайшли понад 1700 “інструкцій, директив, наказів, оперативних зведень, орієнтировок, методичних розробок, брошур, листів, звітів”⁷, а в містечку Торговиця, яке знаходиться за 20 км на південь від Луцька, виявили “силу-силенну різних документів УПА”⁸. У Дубровицькому районі на Рівненщині

³ Ковальчук В. Виявлення організаційних документів ОУН і запліля УПА на ПЗУЗ в 1943 – на поч. 1944 рр. // Український історичний збірник. – 2004. – Вип. 6. – С. 355–367.

⁴ Центральний державний архів громадських об’єднань (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1700. – Арк. 26–27.

⁵ Юркін І. У нас – особливе завдання // Радянська Волинь. – 1973. – 18 травня. – С. 3; його ж. У нас – особливе завдання (продовження) // Там само. – 19 травня. – С. 4.

⁶ Члени ОУН(б) також писали спогади. Зокрема, про це йдеться в інструкції про написання спогадів, репортажів, письмове переповідання окремих фактів, епізодів з боротьби ОУН і УПА, складеній орієнтовно у 1947 р. (Державний архів Служби Безпеки України (далі – ДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 29. – Арк. 280–281).

⁷ Підтверджені про існування директив, оперативних зведень та орієнтировок віднайти не вдалося. Див.: Наумов М. Західний рейд. – К., 1969. – С. 142–143.

⁸ Там само. – С. 162.

захопило мішки з паперами, які виявилися “бандерівськими документами”, партизанське з’єднання Я. Шкрябача. Ця подія сталася у січні 1944 р.⁹

На відміну від працівників НКДБ, радянські публіцисти, чий судження були цілком доступними для громадськості, описували документальну спадщину ОУН(б) побіжно, не маючи змоги (адже перешкоджали об’єктивні обставини!) повноцінно її дослідити. Так, Є. Шепітько твердив про “звіти, помережані голубим чорнилом”, які віднайшов у криївці неподалік Богущівських хуторів¹⁰. В іншій праці, за редакцією Івасюти, йшлося про мобілізаційні списки населення¹¹.

У сучасній українській історіографії заторкнута у назві статті проблематика поки що не набула належного висвітлення. І. Марчук встановив назви друкарень, деяких періодичних видань ОУН(б) і УПА, які видавалися на ПЗУЗ у 1943–1945 рр., їхній зміст, дослідив відбиті у джерелах згадки про тиражування пропагандивних матеріалів, спробував провести групування листівок (“летючок”). Разом з цим, дослідник не зовсім чітко виокремив різновиди друкованої пропаганди. Так, пишучи про “лістівки”, він називає окремі з них “брошурами”. У своїй статті І. Марчук твердить і про “комунікати”, “звернення”, “відозви”, хоча вони не проанонсовані у її назві¹². П. Кагуй зарахував до “основних документів, які переважають кількісно”, складені “керівниками різних підрозділів” накази, розпорядження, інструкції та звіти. Крім того, дослідник поділив ці документи на організаційні, політичні, вишкільні, інформаційні, господарсько-фінансові та санітарні¹³. Ю. Романишин зарахував до “лістівок” накази, інструкції, звернення, відозви ГК УПА, твердив про “загальні інформативні матеріали”¹⁴. Невирішеною залишається проблема уніфікації назв документів І. Патриляк одні назви документів ОУН(б) та УПА (такі як акт) пише у лапках і з великої літери, а згадуючи назви інших (накази, звіти, листи), у лапки їх не бере, вид документа запотребування переінакшує на “замовлення”¹⁵. О. Вовк іноді замінює назви видів документів на більш загальні. Для прикладу, кілька таких документів ОУН(б) як “вістки” (з Волині, з Кобринського району, з Ковельщини тощо), що з’являлися у 1943–1944 рр., він називає “інформаціями про події”¹⁶.

⁹ Шкрябач Я. Дорога в Молдавію. – Кишинев, 1958. – С. 320–321, 323.

¹⁰ Вони знаходяться неподалік с. Богущівки Млинівського району Рівненської області. Див.: Шепітько Є. Поводирі смерті // Червоний прапор. – 1989. – 2 вересня. – С. 3.

¹¹ Правдуне здолати / Ред. кол. М. Івасюта та ін. – Львів, 1974. – С. 63.

¹² Марчук І. Пропагандивні видання ОУН та УПА на Волині в 1943–1945 рр. (газети, журнали, лістівки) // Визвольний шлях. – 2004. – № 6–7. – С. 101–108, 107–112.

¹³ Кагуй П. Матеріали і документи до історії УПА, ОУН у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України // Україна в минулому – 1993. – Вип. 3. – С. 8–9.

¹⁴ Романишин Ю. Пропагандивна діяльність ОУН–УПА 40–50-х рр. ХХ ст. як факт історії боротьби за незалежність України // Збірник праць науково-дослідницького центру періодики. – 2001. – Вип. 9. – С. 227.

¹⁵ Патриляк І. Старшинські й підстаршинські школи УПА в 1943–1944 рр. (закінчення) // Визвольний шлях. – 2004. – № 4. – С. 79–89.

¹⁶ Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / Ред. кол. Я. Ісаєвич та ін. – Львів, 2003. – С. 402, 508, 523–524.

Деякі автори іноді відносять усі види документації ОУН(б) і УПА до “грипсів”, не уточнюючи при цьому, що мається на увазі узагальнена назва підпільних і повстанських документів а не різновид. На наш погляд, краще всього передавати назви видів документів ОУН(б) без лапок і такими, якими вони є в документах.

Комплекс документів ОУН(б) і запілля УПА¹⁷ доцільно класифікувати на розпорядчі, звітні і внутрішньогалузеві документи. Осібно стоять агітаційно-пропагандивні матеріали та ділове листування (грипси)¹⁸.

До першої групи слід віднести різновиди документів загального характеру – інструкції, вірці, формуляри, накази, зарядження, розпорядження, узгодження, повідомлення та призначення. Основою кожного з указаних різновидів є чітко визначена наказова (регулятивна) частина. Наведемо приклади таких документів по порядку. Так, тимчасова інструкція для пропагандистів коменданта чи політичного референта невістановленого району надрайону ВО “Богун” “Гарника” про організацію пропагандивної мережі, завдання для її працівників рівня підрайонів і станиць, а також роботудільничних, артільних і юнацьких виховних пропагандистів з’явилася 6 грудня 1943 р.¹⁹. Вірєць звіту політичного референта Камінь-Каширського надрайону ВО “Турів” “Миколи” вийшов 19 липня 1943 р.²⁰. Формуляр складання списків сільського чоловічого населення віком від 18 до 35 і від 35 до 50 років та жіночого населення віком від 18 до 30 років, розроблений організаційно-мобілізаційним референтом ВО “Заграва” “Тарасом”, побачив світ у вересні 1943 р.²¹. 19 листопада 1943 р. наказ про взяття на облік місцевих працівників запілля видав керівник господарського відділу Рівненського надрайону № 3/3 ВО “Богун” “Харко”²². Зарядження № 9 про збір працівниками місцевої адміністрації продовольства і ведення діловодства у цій сфері підготував суспільно-політичний референт Сарненського надрайону “Лісова Пісня” ВО “Заграва” “Павло” 4 листопада 1943 р.²³. Розпорядження господарського референта невідомої військової округи ПЗУЗ про організацію виробництва промислових товарів у різних теренах округи з’явилася 20 вересня 1943 р.²⁴. Єдине

¹⁷ Про градацію мережі ОУН(б) на ПЗУЗ (поділ на організаційні клітини, у кожній з яких діяли коменданти референти) див.: *Марчук І.* Методика вивчення архівних джерел з історії ОУН та УПА на Волині: з досвіду дослідника // *Архіви України*. – 2004. – № 1–2. – С. 148–150. У нашій статті під “запіллям УПА” розуміється етап у розвитку мережі ОУН(б) на ПЗУЗ, що у часовому вимірі обмежений жовтнем 1943 – кінцем весни 1944 рр.

¹⁸ Перші спроби класифікувати документи ОУН(б) і запілля УПА Волині і Полісся за 1942–1945 рр. уже здійснено. Див.: *Ковальчук В.* Діловодство та архівна справа в УПА на Північно-Західних Українських Землях в 1943 – на поч. 1944 рр. // *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. – К.; Хмельницький, 2002. – Т. 8. – Ч. II. – С. 178–187; *Його ж.* Виявлення організаційних документів ОУН і запілля УПА на ПЗУЗ в 1943 – на поч. 1944 рр. // *Український історичний збірник*. – 2004. – Вип. 6. – С. 355–367.

¹⁹ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 24. – Арк. 20–20зв.

²⁰ Там само. – Спр. 357. – Арк. 9.

²¹ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 353. – Арк. 56.

²² ДАРО. – Ф. Р–30. – Оп. 2. – Спр. 108а. – Арк. 24.

²³ Там само. – Спр. 109. – Арк. 75.

²⁴ Там само. – Спр. 108а. – Арк. 1–2.

з виявлених нами узгіднення до наказу коменданта ВО “Заграва”, датоване 22 серпня 1943 р., було складене комендантомнадрайону “Долина” ВО “Заграва” “Вороном” з метою зменшення штатів зв’язку, створення теренових боївок, стягнення зброї і оподаткування громадян²⁵. Повідомлення заготівельного підреферента Рівненськогонадрайону № 3/3 ВО “Богун” “Лебеда” для “Шведа” про видання нафти на запотребуваннякомандира П. Олійника і “Корнія” вийшло 19 листопада 1943 р.²⁶. 9 жовтня 1943 р. командиром господарського відділу Костопільськогонадрайону “Долина” ВО “Заграва” “Байдою” для “Хмари” було видано “призначення” шефом місцевого бухгалтерськогопідвідділу²⁷. Як бачимо, територіальне походження а інколий адресат та дата, у розпорядчих документах чітко не зазначалися. У них наводяться тільки псевдоніми авторів, а їхню конкретну організаційну приналежність доводиться встановлювати самотужки.

Звітні документи (друга група) виходили з чіткою періодичністю (постійною або циклічною) та майже всі спрямовувалися працівниками мережі ОУН(б) (комендантами, референтами) і заплілля УПА до “ділових зверхників”, тобто працівників вищих штаблів. Серед такої документації переважають інформації, вістки, повідомлення, огляди подій, відомості з терену, списки, реєстри, відомості і щоденники. Наприклад, інформацію № 85 про українсько-польське протистояння у с. Балашівка і польській колонії Поталиця 1 січня 1943 р. склав не-встановлений працівник терену “Скеля” Костопільськогонадрайону “Долина” ВО “Заграва” “Безрідній”²⁸. Вістки з Корецької округи невідомого автора з’явилися орієнтовно влітку 1943 р.²⁹. Від повідомлень розпорядчого характеру варто відрізнити звітні повідомлення про випадки, видавані в ОУН(б) до вересня 1943 р. В одному з них йшлося про події у Володимирсько-Горохівській окрузі за період від 1 до 8 липня 1943 р.³⁰. Як правило, узагальнювали інформації огляди подій. Для прикладу, огляд подій № 9, які сталися у терені ВО “Богун” за час від 10 до 20 листопада 1943 р., автор нерозбірливого підпису підготував 25 листопада 1943 р.³¹. Подібним чином складалися відомості з терену. Так, відомості з терену референт СБ Столинськогонадрайону “Гало” ВО “Заграва” “Трибок” уклав 12 листопада 1943 р.³². Для обліку працівників різних структур ОУН(б), їхньої зброї, населення готувалися списки. Одним з них є список чоловічого населення району № 9 “Озеро” Острозького району Здолбунівського надрайону ВО “Богун”. Ні його автора, ні точної дати виходу визначити не вдалося³³. Прикладом реєстру є документ, складений працівником організаційно-

²⁵ Там само. – Спр. 34. – Арк. 20–21.

²⁶ Там само. – Спр. 108а. – Арк. 25.

²⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 18.

²⁸ Там само. – Спр. 59. – Арк. 124.

²⁹ Там само. – Спр. 130. – Арк. 5.

³⁰ Там само. – Спр. 118. – Арк. 25–27.

³¹ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 33. – Арк. 217–221.

³² Там само. – Спр. 63. – Арк. 24–24а.

³³ ЦДАВО. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 105. – Арк. 15–22.

мобілізаційної референтури району № 20 Рівненського надрайону ВО “Богун” “Прометес” 29 грудня 1943 р. для обліку старшин, котрі працюють у цій референтурі³⁴. Працівники господарських референтур обліковувалися у відомостях. Для прикладу, відомість господарського референта району № 20 Рівненського надрайону ВО “Богун” “Гліба” про працівників господарських відділів у районі і підрайонах було підготовлено 29 листопада 1943 р.³⁵. Як бачимо, звітами, окрім комендантів, дуже часто займалися референти – СБ, організаційно-мобілізаційні, господарські. Досі мало що відомо про такі види звітних документів, як щоденники (“денники”). Твердження коменданта Столинського надрайону “Тало” ВО “Заграва” “Шепеля” переконує, що ведення щоденників було обов’язковим принаймні для комендантів деяких надрайонів³⁶. Як скраєм прикладом є три таких документи, складені комендантом Костопільського надрайону (і району?) ВО “Заграва” “Вороном”, датовані 3 серпня – 3 листопада, 6 серпня – 26 жовтня, 28 вересня – 6 жовтня 1943 р.³⁷. До щоденників за структурою подібні хроніки³⁸. Як йшлося в інструкції Головної Команди УПА, складеній у вересні 1943 р., хроніки повинні були вести у всіх військових відділах УПА³⁹. Інакше кажучи, це була складова загальнообов’язкової документації цих відділів.

³⁴ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 60. – Арк. 10.

³⁵ Там само. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 2–3.

³⁶ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 37. – Арк. 53.

³⁷ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 366. – Арк. 48–58зв.; Там само. – Арк. 29–34зв.; Там само. – Арк. 26–28зв. Водночас учасники ОУН(б) і УПА вели особисті щоденники. Так, у лютому 1943 – травні 1944 рр. “для себе” вів особистий “зошит до писання” невідомий повстанець родом зі Степанського району на Рівненщині. Див.: ЦДАВО. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 449–454. За підходом до складання він нагадує опублікований щоденник курсанта старшинської школи УПА “Олені” Івана Захаркова (“Артема”), записи у якому робилися від 18 липня до 15 листопада 1944 р. Див.: Щоденник курсанта старшинської школи УПА “Олені” // *Визвольний шлях*. – 2004. – № 3. – С. 65–78. Невідомо яким, особистим чи організаційним, був щоденник, складений “активним оунівцем” Володимиром Ткачуком і вилучений управлінням НКДБ у Рівненській області. У ньому, зокрема, є записи за січень 1944 р. Див.: “Герой” исторические и современные // *Коммунист* – 1999. – № 33. – С. 3. Відомості з аналогічного за структурою щоденника для написання спогадів використав учасник сотні УПА “Громенка”, хорунжий І. Йовик (“Соколенко”). Див.: *Йовик І. (Соколенко). Нескорена армія. Із щоденника хорунжого УПА*. – К., 1995. – 320 с.

Деякі опоненти українських повстанців, зокрема учасники радянських партизанських з’єднань, також вели щоденники двох видів: для організаційної звітності та особисті. Так, зберігся особистий щоденник комісара одного з таких з’єднань С. Руднева який промовисто свідчить про розуміння ним реального значення ОУН(б) і УПА. Документ був переданий невідомим для Платона Воронька у 1944 р. Водночас Руднев вів офіційний щоденник, про який нагадала, очевидно, якась приближена до ОУН(м) Г. Наконечна у неопублікованому післявоєнному матеріалі “Що я знаю про “Щоденник” Руднева”. Цей документ з Архіву ОУН у м. Києві був люб’язно наданий для ознайомлення авторів Ю. Черченком

³⁸ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 361. – Арк. 67–81. На титульній сторінці цього документа простим олівцем написано “Хроніка”. Над цією назвою слово “хроніка” продубльоване але вже російською мовою і синім, а не сірим хімічним олівцем. Останнє може свідчити про вилучення документа у повстанців радянським партизанським з’єднанням.

³⁹ Літопис УПА. Нова серія. – К.; Торонто 1999. – Т. 2: Волинь і Полісся. УПА та Запілля. 1943–1944. – С. 58.

Внутрішньогалузева документація – протоколи, реферати, прохання, чеки-вимоги, поквітування, запотребування, зведені відомості, плани заготівель, норми видачі, посвідки, проекти – регулювала вужче коло питань і виключно в рамках вертикалі тієї чи іншої референтури – політичної, організаційно-мобілізаційної, господарської т. д. Для прикладу, про діяльність референтур СБ свідчать протоколи. Це були свідчення захоплених ОУН(б) людей, яких вона підозрювала у причетності до радянської розвідки чи військових формувань, тобто своєрідні “бандерівські” аналоги радянських протоколів допиту. Наприклад, у протоколі допиту (“зінанні”), завіреному працівником СБ невстановленого терену “Парфеном”, було занотовано розповіді втікача з радянського партизанського загону ім. М. Хрущова П. Козленка⁴⁰. Працівники юнацьких референтур висвітлювали актуальні історичні та суспільно-політичні проблеми у рефератах, з якими виступали на “сходинах” (зборах). Так, 16 жовтня 1943 р. присвятила наболілій тематиці українсько-польського протистояння на Волині свій реферат працівниця мережі юнацтва невстановленого терену ПЗУЗ, захована під псевдонімом “Катя”⁴¹. У Турійському і Шацькому районах ВО “Турів” дівчата писали реферати на такі теми: “Значіння творів Шевченка у відродженні української нації”, “Значіння Чорного моря у розвитку Української Держави”, у Маневицькому і Матіївському районах – “Походи Святослава Завойовника і їх значіння”, “Причини упадку Київської держави”, а в Голобському та Седлищанському районах – “Передхристиянські часи на Україні”, “Значіння християнства у розвитку Київської держави”⁴². Однак найбільше серед внутрішньогалузевих документів тих, що стосуються діяльності господарських референтур, складів, підпільних підприємств тощо. Наприклад, господарський референт Рівненського надрайону ВО “Богун” “Харко” і підреферент заготівель надрайону “Лебедь” 19 листопада 1943 р. у “проханні” намагалися встановити порядок подання запотребувань на ім’я заготівельного підреферента⁴³. Особа, котрій була необхідна та чи інша продукція, зверталася до представника певної господарської структури із чеком-вимогою чи запотребуванням. Для прикладу, тереновий невідомого відділу УПА у недатованому чеку-вимозі № 22 клопотався про видання для відділу через місцевого господарчого “Вечірнього” продуктів та сіна⁴⁴, а 6 січня 1944 р. заступник командира відділу УПА “Рибак” “Дуб” подав такий документ до м’ясарні господарчого заплілля невідомого терену ПЗУЗ⁴⁵. У відповідь надавалося замовлене майно, назва якого зазначалася у поквітуванні. Зокрема, у поквітуванні заступника господарського референта куща № 1 невідомого терену ПЗУЗ від 29 березня 1944 р. “Грушки” йшлося про видачу представникові відділу особливого призначення (ВОП) групи УПА “Заграва” “Зозул”

⁴⁰ ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 239. – Арк. 1.

⁴¹ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. Р-1021. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 25–26зв.

⁴² ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 32.

⁴³ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 108а. – Арк. 27.

⁴⁴ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 363. – Арк. 68.

⁴⁵ ДАВО. – Ф. Р-1021. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 55.

продуктів (хліба, м'яса)⁴⁶. Кожні 10 днів господарчий того чи іншого терену заплілля УПА складав зведену відомість, куди вносив інформацію про видані зі складу речі. Норми продовольства, яке мали заготовити господарські референти районів, встановлювалися у планах, підписаних господарниками надрайонів. Так, зведену відомість про видані для відділу УПА “Погром” речі за період з 11 до 20 листопада 1943 р. склав господарчий “Чуприна”⁴⁷. Кількість майна, яке слід було заготовити господарським референтам районів, визначалася планами заготівель, які їм надавали господарники надрайонів. Наприклад, план заготівлі найпотрібніших предметів, складений 30 жовтня 1943 р. працівниками господарського відділу Рівненського надрайону ВО “Богун” “Юрком” і “Лебедем”, встановлював норми заготівель для всіх районів надрайону на період до завершення 1943 року⁴⁸. Наявні в архівах посвідки належать до діловодства комендатур і УЧХ. Так, якщо завідувач санітарного пункту “Долина” УЧХ “Прявофен” 5 січня 1944 р. надав козакові “Гориню” посвідку про відпустку⁴⁹, то командир заплілля Олицького району ВО “Турів” “Мирон” 10 березня 1944 р. склав документ з такою назвою для чотого УПА “Жука”⁵⁰. Збереглися проекти організації управ. Зокрема, такий документ про створення управи у м. Бережниця на Рівненщині невідомий автор склав 10 жовтня 1943 р.⁵¹.

У запропоновану схему групування різновидів документальних джерел не зовсім вписується така специфічна категорія, як агітаційно-пропагандивні документи (вишколи, програми відзначень свят, реферати, вказівки для промов, промови, комунікати, листівки, брошури тощо). Частина виокремлених різновидів документів політичний відділ при ГК УПА розповсюджував через комендантів і виключно по вертикалі політичних референтур заплілля УПА. Інша частина пропагандивних документів призначалася для усього загалу заплілля УПА, а не тільки для певної референтури, а деякі з цих документів адресувалися до населення, учасників ворожих військових формувань і т. ін. Таким чином, агітаційно-пропагандивні документи “оптом” відносити до внутрішньогалузевих не можна.

У середовищі ОУН(б) і УПА поширювалися тексти вишколів, програми відзначення організаційних свят. Виявлено тексти вишколів – військового, географічного, ідеологічного, організаційного, політичного, конспіративного, світоглядного і популярного⁵². Були розроблені детальні програми відзначення свят, зокрема роковин 30 червня і 22 січня, тобто Дня проголошення Української держави у 1941 р. і Акту Злуки УНР і ЗУНР, проголошеного 1918 р.⁵³.

⁴⁶ ЦДАВО. – Ф. 3967. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 24.

⁴⁷ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 363. – Арк. 46.

⁴⁸ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 108а. – Арк. 10–11.

⁴⁹ Там само. – Спр. 35. – Арк. 89.

⁵⁰ ЦДАВО. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 12.

⁵¹ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 109. – Арк. 10.

⁵² ЦДАВО. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 70; ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 381. – Арк. 24–79, 80–98; Спр. 383. – Арк. 33–66, 244–276; ЦДАВО. – Ф. 3967. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 8; Спр. 49. – Арк. 1–14; ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 342. – Арк. 97–99.

⁵³ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 342. – Арк. 81а–84, 51–57.

Пропагандивні документи не були монополією тільки політичних референтур. Служба безпеки готувала й широко популяризувала комунікати. У комунікатах фіксувалися показові випадки протиправної поведінки учасників ОУН(б) й міра покарання за їх вчинення⁵⁴.

У листівках пропагандисти ОУН(б) і запілля УПА зверталися до різних соціальних категорій українського населення, жителів українських регіонів, національних меншостей, учасників військово-політичних формувань. Так, лише Домбровському Ільку-Лейбі (член ОУН(б) з листопада 1941 р.) завдяки чудовому знанню історії вдалося підготувати низку листівок із закликами до узбецького, таджицького, вірменського, азербайджанського та інших народів, які населяли СРСР. Ним же у серпні 1943 р. було написано брошуру “Як московський царизм підкорив народи”⁵⁵.

Нарешті, в окрему групу слід виділити листи, якими обмінювалися учасники ОУН(б) і УПА. Вони мають менший відсоток тенденційності, якщо порівнювати з іншими організаційними документами, адже їх не треба було зберігати, оприлюднювати серед широкого кола осіб, копіювати, обліковувати і таке інше. Автори листів висловлювали доволі несподівані цікаві оціночні судження. Так, “Корній” (М. Кравчук)⁵⁶, котрий працював у розвідно-інформаційному відділі референтури СБ ВО “Богун”⁵⁷, у листі до референта СБ “Зенон” попросив заарештувати якогось Федора Темнюка за його провокації щодо УПА. М. Кравчук встановив, що той займався контрпропагандою і 6 жовтня 1943 р. висловився про упівців таким чином: “Вони всі смаркачі, діти, нищать ляхів, розкидають летючки, через що можуть палити наші села та знищити нас усіх”⁵⁸.

Водночас до листів варто ставитися з обережністю, особливо до тих, які були написані оунівцями у післявоєнний період. Нерідко органи радянської держбезпеки перехоплювали листування між ватажками ОУН(б) чи УПА і починали його фальсифікувати. Як писав Г. Санников, у Києві в 1950-х рр. два фахівці майстерно виготовляли фальшиві грипси⁵⁹. Цікавилася ступенем вірогідності “трофейних” документів ОУН(б) і Г. Гордасевич. Вона згадувала, як останній Головнокомандуючий УПА Василь Кук⁶⁰ сумнівався у вірогідності

⁵⁴ Там само. – Спр. 358. – Арк. 49, 50.

⁵⁵ *Марчук І.* Пропагандивні видання ОУН та УПА... – № 6. – С. 105.

⁵⁶ Літопис УПА. Нова серія... – С. 421.

⁵⁷ Там само. – С. 421.

⁵⁸ ЦДАВО. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 33.

⁵⁹ *Санников Г.* Большая охота – М., 2002. – С. 249.

⁶⁰ Кук Василь (“Леміш”, “Коваль”, “Юрко Медвідь”) – організатор юнацтва ОУН у 1930 р., член повітової Екзекутиви ОУН та зв’язковий до КЕ ОУН у 1933 р., член Проводу ОУН і організаційний референт у 1940 р., один з керівників похідних груп ОУН влітку 1941 р., крайовий провідник ОУН південно-східних українських земель у 1943–1949 рр., командир УПА–Південь в 1944–1949 рр., один з ініціаторів створення НВРО влітку 1944 р., заступник голови Проводу ОУН в липні 1950 р., головнокомандуючий УПА у 1950–1954 рр., захоплений МДБ 23 травня 1954 р., зараз мешкає у Києві (Дані: *Содоль П.* Українська повстанча армія. 1943–1949. – Нью-Йорк, 1994. – С. 91–92).

листів, які одержував від Василя Охримовича⁶¹, оскільки в одному з них ім'я американського президента було подано як "Ейзенхауер", тоді як у повстанських колах було заведено писати "Айзенгавер"⁶².

Таким чином, виокремлено понад 35 різновидів документів, що творили самодостатню систему документообігу між різнорівневими складовими частинами мережі ОУН(б) та запілля УПА на теренах Волині та Полісся у роки Другої світової війни. Як показали архівні студії, особливо значний відсоток документації датований другою половиною 1943 – першою половиною 1944 рр. Комплекс документів логічно поділяти на розпорядчу, звітну, внутрішньогалузеву, агітаційно-пропагандивну та епістолярну складові. Якщо документи першої групи були обов'язковими для виконання в організації, а другої групи обов'язковоскладалися працівниками організаційних клітин, то внутрішньогалузеві документи відображали замкнену рутинну діяльність референтури чи коменданта відповідного рівня. Документи четвертої групи мали ідеологічне забарвлення і дуже часто адресувалися не тільки членам ОУН(б), а й цивільному населенню. Листи дають змогу, на відміну від попередніх груп, встановити особисті якості авторів та адресатів, вони позбавлені офіційних штампів і укладалися у довільній формі. Якщо більшість звітних і внутрішньогалузевих документів склалися згідно зі встановленою періодичністю, то накази, агітаційно-пропагандивні матеріали і листи готувалися виключно у разі потреби. Як показало дослідження документів з усіх п'яти груп, найбільший інформаційний потенціал мають звіти.

⁶¹ Охримович Василь ("Пилип", "Грузин", "Кузьма") – крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях у 1943 р., член Проводу ОУН, один з найактивніших ініціаторів створення Української Головної Визвольної Ради, член УГВР з 1944 р., член Закордонного Проводу УГВР в 1946–1951 рр., член Закордонних Частин ОУН до 1948 р., з 1951 р. – керівник ОУН Карпатського краю, захоплений МДБ у 1954 р. Згідно з присудом військового трибуналу Київського військового округу страчений (Дані: *Содоль П.* Українська повстанча армія. 1943–1949. – С. 109–110).

⁶² *Гордасевич Г.* Степан Бандера: людина і міф. – К., 2001. – С. 108.